

מרן הרב אליהו דוד רבינובויץ-תאומים זצ"ל

רבה של ירושלים ולפנים בפוניבז' ובמיר

מהדירים: בנימין זלצמן והראל כהן.

סדר פרשיות

לפרשת בראשית

כהמשך לחיבור "סדר פרשיות" של רבנו הגאון האדר"ת, שהחלנו בע"ה בפרסום חלקים ממנו, כפי הדרכתו ופקודתו של מורתנו ורבנו הרב משה צבי נרייה זצ"ל, הננו מביאים כאן כמה ענינים מדבריו לפרשת בראשית שכתב בשנת ה'תר"ל (ככת"י כרך 20, דפים שפח-שצב).

[א] תוס' סנהדרין נ"ו, ב' הקשו¹, למה נאסר לאדם הראשון אבר מן החי, תיפוק ליה דלא הותר לו כלל בשר². ולכאורה ה"נ מהא דנאסר בשר דייקנין מדכתיב "לכם יהיה לאֲכֹלָה, ולכל חית הארץ"³ כמש"ש, נ"ט, ב', דלא נאמר בהך קרא רמז לדגים ומשמע דדגים לא נאסר לו כלל, ואם כן י"ל דהוצרך האזהרה לדגים דלא יאכלם אבר מן החי. מיהו נ"ל מד"א שם⁴ דאבר מן החי דשרצים איננו נאסר לבני נח מדכתיב "דמו בנפשו כו"⁵ מי שדמו חלוק מבשרו כו', והרי בדגים נמי אינו חלוק מבשרו כלל דהא כולו היתר, ככריתות כ"א, א"י, אם כן גם בדגים לא שייך כלל איסור אבר מן החי כמו בשרצים. ואם כן שפיר מקשו תוס'.

ואולי י"ל על-פי זה דצריך 'אך' ו'דמו', דכיון דכתיב 'דמו' למה לי 'אך'. ולפי זה אתי שפיר⁷, דהני מיליה 'דמו' מיעט רק דגים דמסתברא הוא

1. ד"ה אכול תאכל ולא אבר מן החי.

2. כדאיתא שם בדף נט: "אמר רב יהודה אמר רב: אדם הראשון לא הותר לו בשר לאכילה, דכתיב 'לכם יהיה לאוכלה ולכל חית הארץ, ולא חית הארץ לכם'". ומתרצים, שלא הותר לו להמית ולאכול, אבל אם מתה מאליה מותר. ובא הפסוק ("מכל עץ הגן אכל תאכל") לאסור עליו אבר מן החי אפילו אם נפל מאליו.

3. בראשית א ; כט-ל.

4. סנהדרין נט:

5. בראשית ט ; ד "אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו".

6. שם בגמרא מובא שדם דגים כולו מותר, ואם כן, אין הבדל בין בשרו ובין דמו, ועל-פי פירוש רש"י בסנהדרין דף נט: שדמו חלוק מבשרו, פירושו שיש דין נפרד לבשר ולדם, יוצא אם כן שגם דגים אין דמם חלוק מבשרם.

7. בפסוק כתוב: "אך בשר בנפשו דמו וכו'", והאדר"ת מקשה מדוע צריך שני מיעוטים. והוא מתרץ, שאחד מן הפסוקים בא למעט דגים, והשני בא למעט שרצים.

דדגים ליכא איסור אבר מן החי, דהא חזינן דגם לישראל בן [בעלמא סגי להו, אבל שרצים י"ל דאסור אבר מן החי בהו, קא משמע לן תרי קראי. ואתי שפיר דרב נקט 'אך' ורב הונא מפרש מדכתיב 'דמו', ואם כן למה לי 'אך', והוי ליה למימר 'דמו'. ואתי שפיר בהא דאמרו שם נ"ז, א', נ"ט, א', 'דמו' למשרי שרצים הוא דאתיא, דלאידך מאן דאמר תיפוק ליה דלא צריך קרא לשרצים 'דמו', דמדכתיב 'אך' ידענהו, ולדגים לא צריך קרא, דסבירא ליה מי איכא מידי דלישראל שרי ולבני נח אסור, [דל"ש⁸ שייך משום שחיטה דלא צריך כלל שחיטה, וגם אבר מן החי לא נאסר בהו ואתי שפיר. והכי נמי יש לומר בחגבים דלא צריך שחיטה דלא שייך כלל בהו אבר מן החי כדקיימא לן, ועיין שבת צ', ב"ג, ולזה צריך מיעוטא דאך¹⁰.

אולם יש לעיין קצת לפי מה שכתבו תוס' חולין ל"ג, א"י, דהיכא דאיכא איסור על כל פנים לישראל לא שייך סברת מי איכא מידי, עדיין צריך לומר קרא לדגים וחגבים טמאים דאיכא איסור טמא לישראל¹², ומיהו י"ח מנ"ד¹³.

ואמנם נראה לי דאף דשרצים הותרו לבני נח משום אבר מן החי, מכל מקום יש לומר דלאדם הראשון נאסר הכל, דהא לא כתיב לגביה מיעוטא, ואם כן נראה לי עדיין תירוצינו דאצטריך לאסור אבר מן החי דדגים דלאדם הראשון דהכל נאסר, אף דלבני נח הותר ודו"ק¹⁴.

[ולעצם] דברי תוס' ה"א דהא דנאסר בשר מכל מיני בעלי חיים היינו לאחר החטא, שכבר סרח ולא עמד בציוויו של המקום ברוך הוא, על כן נענש שלא הותר לו בשר מכל הבעלי חיים, דהוא שוה להם, וכמ"ש

8. ???

9. שם בגמרא מובא שלא להוציא בשבת חגב חי, שמא יאכלנו, וברש"י ד"ה אי הכי טהור, שאין בו איסור אבר מן החי, משום דאינו טעון שחיטה.

10. האדר"ת מבאר את הגמרא, שלרב ורב הונא צריך שני המיעוטים, אחד להתיר שרצים והשני להתיר אבר מן החי שלהם. ולמאן דאמר בדף נז. שחולק ולומד מן הפסוק איסור אבר מן החי, סובר שלא צריך את שני המיעוטים.

11. ד"ה אחד.

12. האדר"ת מעיר שגם למאן דאמר החולק, צריך שני מיעוטים כיון שלא ניתן ללמוד היתר דגים לבני נח מסברת 'מי איכא מידי', כיון שעל כל פנים יש איסור טמאה בישראל שדגים וחגבים שייכים בו (כל זה על-פי דברי התוספות בחולין בענין 'מי איכא מידי').

13. יש לחלק מנידון דידן.

14. האדר"ת מחדש דאף שלבני נח הותר אבר מן החי בדגים, לאדם הראשון לא הותר, וזאת כיון שלא נאמר בו שום מיעוט שנלמד ממנו היתר זה. ואם כן, עדיין ניתן לתרץ את תירוצו של האדר"ת לקושיית התוספות, שאיסור אבר מן החי לאדם הראשון נאמר בדגים.

בסנהדרין ל"ח, ב', דנאמר עליו "נמשל כבהמות נדמו"¹⁵. אבל קודם החטא ודאי יש לומר דהותר לו, דמאי טעמא יאסר לו. ואם כן אתי שפיר דהך קרא ד"אכל תאכל"¹⁶ ולא אבר מן החי, נאמר לו קודם החטא, דהיינו הך קרא דציווי שלא לאכול מעץ הדעת ודאי שייך אזהרה לאבר מן החי. ובוזה ניחא דכתיב בפסוק [] אלקים בהך פרשה, דקודם שסרח נאמר לו "רדו את הארץ וכבשוה כו"¹⁷, ובו ביום אחר עבור איזה שעות שסרח אחר כך נאמר לו הך אמירה דמבואר בו איסור בשר, הא בו ביום שנברא נצטוו וסרח כמבואר שם ל"ח, ב', ובקללת אדם הראשון נאמר רך [] ש"כ¹⁸, עיין עירובין ק', ב', ודו"ק¹⁹.

ודע דבהך קרא²⁰ מרומזו היאך דקו בתענית כ', ב', מאכל אדם אין מאכילים לבהמה, דו"ק ותמצא.

[ב] "ואד יעלה מן הארץ"²¹. עיין מה שכתב רש"י פסוק זה נאמר לענין בריאת אדם הראשון ולא לענין גשמים להשקיית הארץ, עיין שם ובסוף פסוק ח'²² ועיין סוכה י"א, ב', יליף מהא מה אד דבר שאינו מקבל טומאה²³, ובירושלמי שם והובא בתוס' שם י"ב, א', דרבי יוחנן וריש לקיש דין כדעתיה כו', דנחלקו אם עננים מלמעלה כו'²⁴. ולדברי רש"י

15. תהלים מט ; יג.

16. בראשית ב ; טז ובגמרא סנהדרין נו :

17. בראשית א ; כח "ומלאו את הארץ וכבשה ודו בדגת הים...".

18. ???.

19. כוונת האדר"ת היא שלפני החטא כתוב שהאדם הודה בבהמה, ובקללתו מוזכר שאוכל עשבים כבהמה. ובגמרא עירובין מובא שקללת האשה היא שנהיתה גרועה מבהמה, וזאת ראה שגם האדם קולל בזאת, ומסתבר שעכשיו נאסר עליו בשר.

20. כוונתו לבראשית א ; כט-ל, שבפסוק אחד מוזכר מאכל אדם ובשני מאכל בהמה, משמע שהם שני דברים שונים. כט, "ויאמר אלהים הנה נתתי לכם וכו' לכם יהיה לאכלה". ל, "ולכל חית הארץ... יקו עשב לאכלה". ובגמרא תענית, הני מעליותא דרב הונא, שזרק הירקות לנהר מסברא שמאכל אדם אין מאכילין לבהמה.

21. בראשית ב ; 1.

22. בפסוק ח מביא רש"י כלל, שכל כלל שבתורה שלאחריו מעשה, הוא פירוטו של הראשון. האדר"ת מעיר שעל-פי כלל זה פירש רש"י שהפסוק "ואד יעלה" מתייחס לבריאת האדם.

23. "מה אד דבר שאינו מקבל טומאה וגידולו מן הארץ, אף סוכה דבר שאין מקבל טומאה וגידולו מן הארץ". ועיין רש"י ד"ה ואד יעלה מן הארץ, שמסביר שמפסוק זה לומדת הגמרא שעננים הם גידולי קרקע, ולכן אינם מקבלים טומאה.

24. תוספות ד"ה בפסולת, מביא שיש מחלוקת בין רבי יוחנן וריש-לקיש אם העננים מן השמים הם באים או מן הארץ.

אינם בענין זה לזה כלל²⁵. ולדברי רש"י צריך לפרש דהוי הכוונה 'עליה של תהום' המוזכר בדברי חז"ל בכמה דוכתינן (עיין שבת פ"ח, ב'26, ובכמה מקומות במדרשים²⁷), היינו הך אד שעלה להשקות את הארץ לברוא האדם - הכי נמי לעתיד. ואולי לזה כתיב "וייצר" בב' יו"דין, עיין בעל הטורים ובמדרש²⁸.

[ג] עיין מה שכתב הרמב"ן ז"ל²⁹, דהמיתה היתה טבעית רק לולי החטא היה מעכב במצות ד', ולא היה מת, דרצון הבורא הוא נגד הטבע³⁰? ועל כורחך בחטאו גרם שיצא בטבעו למות. והגרי"ב במ"ת³¹ פירש על-פי מאמר מלאכי השרת בשבת נ"ה, ב'32, ושפתיים ישק³³. ואולם מהמבואר במדרשים דחזה נתנה לכל בהמות חיות ועופות שבעולם שיאכלוהו³⁴ ועל כן גם הם מתים, אם כן הדרא קושיא לדוכתא, דבדידהו ליכא למימר דמצות ד' היה מקיימן, דלא שייך מצות ד' בהו כלל דאין בהם דעת³⁵. ואולי חוזה³⁶ היתה סבורה כן ואה"נ³⁷ דאמנם

25. האדר"ת מעיר שכל דיון הגמרא במסכת סוכה ומחלוקת ריש לקיש ורבי יוחנן אינם קשורים לפסוק שלנו לפי פירוש רש"י.

26. "טל שעתיד להחיות בו מתים".

27. עיין בראשית-רבה לג ; א ועוד.

28. האדר"ת מעיר שלדברי רש"י האד שעלה לצורך בריאת האדם יעלה גם לעתיד לצורך תחיית-המתים. וזאת גם הסיבה שכתוב "וייצר" מלא בשני יו"דין, אחד לעבר ואחד לעתיד, כמה דאיתא בבראשית-רבה יא ; ה' "ב' יצרות, יצירה בעולם הזה ויצירה לעולם הבא". (גם בעל-הטורים עמד על כך ש"וייצר" כתוב מלא, והסביר באופן אחר).

29. בראשית ב ; יז, ד"ה כיום אכלך.

30. שאלת האדר"ת היא, שדברי הרמב"ן שמיתה היא טבעית לאדם, ורק מצות ד' מקיימתו, אם כן יוצא שרצון ד' הוא נגד הטבע. ומוכרחים לומר שרק החטא הוא שגרם שטיבעו של האדם ישתנה וימות.

31. ???

32. "אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: רבנו של עולם! מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמר להם: מצוה קלה ציוותיו ועבר עליה".

33. האדר"ת מביא שהגרי"ב נתן מקור בגמרא לכך שהחטא יצר מיתה בטבע האדם.

34. בראשית-רבה יט ; ה.

35. במדרש מבואר לכאורה שהחיות מתות מכיון שאכלו מעץ הדעת. האדר"ת מעיר שמכאן יצא שגם החיות לא היו צריכות למות קודם החטא, ולא ברור מדוע, הרי אין מצות ד' שמקיימת אותם, וממה נפשך, אם המיתה טבעית, למה לא ימותו, ואם אינה טבעית, למה ימותו עכשיו.

36. האדר"ת מנסה ליישב שבאמת הבהמות היו מתות גם לולי החטא, ורק חוה טעתה וחשבה שאם לא יאכלו, ימשיכו לחיות, ולכן האכילה אותם, כדי שימותו. אך האדר"ת דוחה ישוב זה על-פי המדרש על עוף החול, שלא אכל מעץ הדעת, אמת לא מת, ויצא לפי זה שחווה צדקה, שבלי החטא לא ימותו, כי הרי אין ציוויו ד' שמקיימם.

37. ואין הדבר נכון.

מתים מהחטא. אבל מהא דמייתי במדרש מדכתיב "וכחול ארבה ימים"³⁸ "מבואר דאינו כן? ואולי ציווי ד' היה על אדם וחווה שלא יאכילו גם לבהמה חיה ועוף גם כן. ואם כן שייך מעט לציווי.

אולם זה אינו מבואר בהציווי רק אם נימא כרבי אבהו³⁹ ד"לא תאכל" משמע הנאה גם כן. וצ"ע בזה.

[ד] "ואל אישך תשוקתך"⁴⁰. עיין רש"י⁴¹ ורמב"ן⁴² ועירובין ק, ב'⁴³, ויש לעיין קצת בהא דמשמע קצת בנדרים כ', ב', [] שם דהוי ליה בנים שאפילו בדורו של משה רבנו כו'⁴⁴. והא⁴⁵ מבואר בסוטה י"ב, א', דנשים צדקניות לא היו בפיתקה של חוה, ואם כן י"ל דהאי טעמא דבצדקניות לא היתה הקללה.

ובעל כורחך דטבע הוא, והרי אנו רואים כן גם בכל בעלי חיים, דהזכר טובעה, וכמבואר בראשית רבה פרשה ל"א⁴⁶, דאמר לו הקב"ה לנח: זכר רץ אחר נקבה, קח לך ולא כשהנקבה רץ אחר הזכר? והרי לא מצינו דגם בהמה חיה ועוף נתקללו בזה⁴⁷. ויש ליישב.

38. איוב כט; יח.

39. בפסחים כא. "כל מקום שנאמר לא יאכל זכו', אחד איסור אכילה ואחד איסור הנאה", ועל-פי זה גם הבהמות היו בציווי וקיימה אותם מצות ד', וכשאכלו הפסיקה לקיימן.

40. בראשית ג; טז.

41. "לתשמיש, ואף על פי כן אין לך מצח לתובעו בפה, אלא הוא ימשול בך - הכל ממנו ולא ממך".

42. הרמב"ן מעתיק את רש"י, וכותב: "ואיננו נכון, כי זה שבח באישה, כמו שאמרו - וזו מדה יפה בנשים... והנכון בעיני, שהעניש אותה שתהיה נכספת מאד אל בעלה ולא תחוש לצער ההריון והלידה, והוא יחזיק בה כשפחה".

43. "ואל אישך תשוקתך" - מלמד שהאשה משתוקקת על בעלה בשעה שיוצא לדרך.

44. שם כתוב "כל אדם שאשתו תבעתו, הויין לו בנים שאפילו בדורו של משה רבינו לא היו כמותם". האדר"ת מקשה מהגמרא הזאת, שטוב שאשתו תתבע תשמיש מבעלה, וזה נגד הקללה שנתקלה חוה שהיא תשתוקק לבעלה.

45. מכאן בא לתרץ שנשים צדקניות כן תובעות בפה, כי לא נתקללו בקללת חוה. האדר"ת מתרץ שהגמרא בנדרים מדברת על נשים צדקניות, שהן לא נתקללו בקללה של חוה, ולכן תובעות בפה.

46. פיסקה יג.

47. האדר"ת מקשה על תיחצו, שגם בטבע הפשוט ללא קללה, זכר תובע לנקבה ולא הפוך, כפי שחאים בבעלי-החיים, שלא מצינו שנתקללו. אם כן, עדיין קשה איך אשה צדקת תובעת בפה, שהוא נגד הטבע. (ועיין רש"י בנדרים שם ד"ה דמרציא ארצו", שמסביר, שלא "תבעתו בפה, אלא דמרציא קמיא")

[ה] "ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתך כו"⁴⁸. אריכות לשון הכתוב אפשר לפרש במה שאמרו בבבא מציעא נ"ט, א', דבמילי דשמיא השומע לעצת אשתו כו', ע"ש⁴⁹.

[ו] "ארורה האדמה בעבורך"⁵⁰. זה לא נזכר בקללות חוה. נראה לי דמהאי טעמא דמזונות אשה מבעלה הוא. והרבה מהפוסקים דמהתורה הוא⁵¹. [ואין זה] כתוס' גיטין מ"ז, ב', ד"ה "ולביתך"⁵².

[ז] "אז הוחל לקרא בשם ד"⁵³. אפשר לפרש כלפי קין ושת דהוא משום "קניתי איש את ד"⁵⁴, וה"נ בכל מקרי השמות דהיו מוציאין לשם המאורע ואז הוחל זה ולא קראום בשם ד"⁵⁵.

[ח] מה שכתב רש"י⁵⁶ מדברי המדרש דכבש הקב"ה מעיינו של נח שלא יוליד כו"⁵⁷. כדי שכולם לא יהיו בני עונשין קודם המבול. לא הבנתי מה ענין עונשין בני נח אף קודם מתן תורה למאה שנה, הלא כל העובר מהם על מצוותיהם חייב בדיני אדם, וזהו מבין י"ג שנה כמו בדינינו, עיין רמב"ם פרק י' ממלכים⁵⁸. ואם כן מה שייכות דיני שמים לכאן, ואטו החייב בדיני אדם פטור מדיני שמים⁵⁹, אדרבה, מה שאמרו דפחות מבין

48. בראשית ג' ; יז.

49. "ואמר רב: כל ההולך בעצת אשתו, נופל בגיהנם, שנאמר: 'רק לא היה כאחאב וגו'" אמר ליה רב פפא לאבוי: והא אמרי אינשי - איתתך גוצא גחין ותלחוש לה. לא קשיא, הא במילי דעלמא, והא במילי דביתא. לישנא אחרינא: הא במילי דשמיא, והא במילי דעלמא".

50. בראשית ג' ; יז

51. עיין רמב"ם הלכות אישות פרק יג, רשב"א לכתובות דף ע: ד"ה כשהדירה האדר"ת מעיר שכיון שאשה אוכלת מבעלה, ממילא סובלת מהקללה.

52. לפי התוספות, חיוב מזונות הוא מדרבנן, ועיין עוד תוספות לכתובות דף ע: ד"ה שהגיע.

53. בראשית ד' ; כו.

54. בראשית ד' ; א.

55. האדר"ת מסביר שהתחיל חילול, שפעם קראו על שם המאורעות כלפי ד', והפסיקו לייחס המאורעות לקב"ה.

56. בראשית ה' ; לב ד"ה בין ה' מאות שנה. שם רש"י מוסיף שעונש מיתה בגיל מאה היה לפני מתן-תורה.

57. בראשית-רבה כו ; ב.

58. הלכה ב' "לעולם אין עונשין מהן לא קטן וכו'".

59. האדר"ת מעיר שאדם שחטא בדיני-אדם, אף שפטור מדיני-שמים, אינו פטור מדיני-אדם. ואם כך קשה, מה הנפקא-מינא שבני-נח פטורים מדיני-שמים, הרי חטאו בדיני-אדם וחייבים מגיל י"ג? ואולי יש לתרץ שאדם שחטא בדיני-אדם ולא נענש בבית-דין של מטה, לא יענש גם על-ידי בית-דין של מעלה, עד שיגיע לגיל עונשין. וכן ניתן לומר שלא היה חשש על בני-נח שיהיו רשעים בדיני-אדם, כי נח היה מגן עליהם שלא יחטאו, רק החשש היה שיחטאו בדיני שמים.

סדר פרשיות

כ' אינו נידון בדיני שמים⁶⁰, היינו לענין מיתה בידי שמים דבדיני אדם לא שייך רק בדיני שמים. על זה אמרו דומן עונש דיני שמים הוא מאוחר, אבל בדור המבול שעברו על מצוותיהם, גזל ועריות ועבודה זרה, דחייבין בידי אדם, איך נפטרו בדיני שמים קודם בני מאה?

[ט] במדרש פ"ח⁶¹, אמת אמרה אל יברא שכולו שקר כו', שלום אמר אל יברא שכולו קטטה כו', השליך הקב"ה אמת ארצה כו'. נראה לי דשלום לא הוצרך להשליך, דכבר מותר לשנות מפני דרכי שלום, כיבמות ס"ה, ב'⁶², ואם כן ליכא תו טענה דידיה כלל, וקל⁶³.

60. לומדים זאת ממה שכתוב בדור המדבר - "מבן עשרים שנה ומעלה", במדבר יד ; כט. ועיין שבת פט: ורש"י שם ד"ה דל עשרין דלא ענשת להו.

61. בראשית-רבה ח ; ה.

62. שם כתוב: "מותר לו לאדם לשנות בדבר השלום", ולומדים זאת מאחי יוסף.

63. הקטטה תימנע על-ידי שיטנו מפני השלום.